

Kielitiedettä Itävallassa

Salzburg International Summer School
in Linguistics 25.7.—24.8.1977

Salzburgin kansainvälinen lingvistiikan kesäkurssi oli Itävallassa viime kesänä järjestetyistä monista kielitieteellisistä kokoontumisista ensimmäinen. Kokousten ajoittaminen juuri ennen Wienissä elokuun vaihteessa pidettyä 12. lingvistikongressia mahdollisti osallistumisen useaan konferenssiin samalla kertaa.

Prof. Gabrell Drachman, joka toimi Salzburgin kurssin johtajana, oli onnistunut kokoamaan kurssilleen korkeatasoisen, kielitieteen eri aloja edustavan opettajakunnan. Hän totesi avajaispuheessaan kurssin tarkoituksena olevan kohottaa lingvistiikan koulutuksen tasoa Euroopassa sekä purkaa eri suuntauksia edustavien kielentutkijoiden välisiä, usein näennäisiä, opillisia erimielisyyksiä. Kuukaudessa, toisin kuin muutaman päivän konferensseissa, yhteisymmärrykseen pääsemiselle pitäisi olla hyvät edellytykset. Kurssi toteutettiin Itävallan opetusministeriön, Societas Linguistica Europaean sekä Salzburgin yliopiston ja kaupungin tuella. Osanottajia oli kuusikymmentä, enimmälti Keski-Euroopan ja Amerikan yliopistoista, kaukaisimmat Japanista.

Tarjolla oli kolmekymmentä viiden-toista tunnin luentosarjaa, mikä merkitsi keskimäärin kolmea rinnakkaista kurssia. Ohjelmaa oli siten miltei haittaavan runsaasti, mutta tästä aiheutui kuitenkin se

etu, että ryhmät olivat pieniä, vain 5—10 osanottajaa kurssia kohti. Aloista olivat parhaiten edusteilla historiallinen lingvistiikka, syntaksin tutkimus ja psykolingvistiset aiheet, mutta myös fonologiaa, semantiikkaa ja soveltavaa kielitiedettä oli useiden erikoiskurssien ohella tarjolla. Esittelen lyhyesti eräiden seuraamieni kurssien keskeisintä sisältöä.

Prof. David Lightfoot (Montreal) piti luentosarjan historiallisen lauseopin tutkimuksesta generatiivisen kieliopin kannalta hahmotellen kielen muutosten teoriaa ja sen merkitystä yleiselle lingvistiselle teorialle. Ensimmäisille generatiivisessa hengessä laadituille syntaktisen muutoksen kuvauksille (esim. Traugott 1965, Lakoff 1968) tunnusomainen heikkous oli ratkaisujen perustelemattomuus. Saatettiin esim. kuvata muinaisenglannin muutoksia nykyenglantiin perustuvan analyysin pohjalta tai tehdä latinan muutoksista johtopäätöksiä espanjan perusteella kiinnittämättä riittävästi huomiota kehityksen välivaiheisiin. Lightfootin mukaan kielioppi sallii mutkistumista vain tiettyyn rajaan asti. Lasten abduktion kautta omaksuma kielioppi on eri kuin aikuisten, mutta silti sukupolvien välisten viestintämahdollisuuksien on säilyttävä. Jos kielioppi mutkistuu tietyn kyllästymispisteen yli, seuraa radikaali muutosprosessien sarja, jonka tuloksena pinta- ja syvärakenteen ero kaventuu (ns. transparency principle). Performanssin osuus on muutosten kokonaisuuden kannalta entistä keskeisempi. Pysyäkseen sopusoinnussa pintarakenteen innovaatioiden kanssa kieliopin on jatkuvasti uudistuttava. Tästä vuorovaikutussuhteesta johtuu, että kielen muutokset ovat yleensä pikemminkin terapeuttisia kuin profylaktisia, sillä vaikka pintarakenteen perusteella saataisiin viitteitä kielen muuttumisesta, varsinaisen rakennemuutoksen suuntaa ja kohdetta ei useinkaan voi ennakoida. Ei esimerkiksi tunnu löytyvän mitään ilmeistä syytä, miksi englannissa juuri verbeistä *can*, *must*, *will* jne., jotka muinaisenglannissa käyttäytyivät täysin muiden verbien tavoin,

kehittyi myöhemmin modaalisia apuverbejä. Historiallisen lauseopin kytkemisestä yleiseen lingvistiseen teoriaan seuraa Lightfootin mukaan myös, ettei syntaksin rekonstruointi ole järkevää. Tavoitteena ei saa olla historiallisten prosessien formalisointi, vaan selvyys siitä, mistä kielioopin yleisistä periaatteista mitkin muutokset johtuvat. Diakronista syntaksia, kuten lasten kielen oppimista, tulee siis utkia sen mahdollisesti kielioopin teorialle tarjoamien merkittävien implikaatioiden takia. Vaatimus rekonstruoinnin hylkäämisestä aiheutti keskustelua ja kritiikkiä, onhan juuri tämän alan tutkimus viime vuosina huomattavasti vilkastunut, (vrt. esim. Lehmann 1974, Friedrich 1975 ja Miller 1975 indocurooppalaisen kanta-kielen sanajärjestyksen rekonstruoinnista). Lightfootin kurssillaan hahmottelemat historiallisen lauseopin tutkimuksen suuntaviivat muodostanevat keskeisen osan hänen ensi kevääksi lupaamastaan kirjasta *Principles of Diachronic Syntax*, jota jää kuullun perusteella kiinnostuneena odottamaan.

Prof. Theo Vennemann (München) käsitteli sanajärjestyksen teoriaa. Sanajärjystä määrääviä syntaktisia, semanttisia ja pragmaattisia tekijöitä tarkasteltiin sekä synkronisissa että diakronisissa aineistoissa. Greenbergin (1963) tilastolliset universaalit olivat edistysaskel alan tutkimuksessa, mutta ne olivat pelkästään deskriptiivisiä. Greenberg ei ollut kiinnostunut niiden teoreettisesta taustasta tai keskinäisistä suhteista. Vennemann pyrki osoittamaan, että useille Greenbergin kuvaamille sanajärjestyksille on löydettävissä johdonmukainen selitys. Vastauksia etsittiin mm. seuraaventyypisiin kysymyksiin: Miksi SVO-kielät ovat prepositionaalisia, mutta SOV-kielät postpositionaalisia?, Miksi relatiivilauseet edeltävät pääsanaansa SOV-kielissä, mutta seuraavat sitä SVO-kielissä? Moniin tällaisiin ongelmiin tarjoaa ratkaisun Bartschin ja Vennemannin lauseiden luonnollisen serialisaation periaate, jonka mukaan määritteet asetuvat yleensä aina

samalle puolelle pääsanaansa sen mukaan, mikä on kielen perussanajärjestystypologia. Vennemannin mukaan myötäesiintyvät universaalit seuraavat automaattisesti tästä periaatteesta. Niiden keskinäisiä suhteita pyrittiin myös formalistamaan Ajdukiewiczin kategoria-kielioppiin perustuvan mallin pohjalta. Kielät noudattavat kuitenkin harvoin serialisaatioperiaatetta johdonmukaisesti, koska ne muuttuvat jatkuvasti. SOV-järjestys voi vähitellen muuttua SVO-järjestykseksi ja aikojen kuluessa ehkä VSO-typologiaksi, mahdollisuuksia on monia. Liikkeelle panevana voimana ovat ääntenmuutokset. Esim. muutos SOV → SVO tapahtuu pelkistettynä seuraavasti: SOV-kieli menettää vähitellen fonologisen redusoitumisen kautta taivutuspäätteitään. Lopulta subjektin ja objektin erottaminen morfologisoin keinoin käy mahdottomaksi, eikä esim. subjektin topikalisointi enää onnistu ilman skaanuksen riskiä. Ero on tällöin tehtävä siirtämällä verbi lauseenjäsenten väliin. SVO-järjestyksestä tulee vähitellen yhä kiinteämpi, koska se on ainoa keino, jolla subjekti ja objekti pystytään pitämään erillään. Sanajärjestyksen kiinteys on kuitenkin otollinen tiettyssä asemassa olevien sanojen supistumiselle uudeksi subjekti-objekti-morfologiaksi. Mikäli tämä prosessi käynnistyy, kieli saattaa palata takaisin SOV-typologiaan. Kielät ovat näin ikuisessa kiertokulussa yhdestä sanajärjestyksstrategiasta toiseen. Typologisen tutkimuksen avulla päästään konkreettisiin yleistyksiin ja kiintoihin ennusteisiin eri kielten sanajärjestyksen tulevasta kehityksestä. Teoriassa on kuitenkin vielä hypoteeseja, jotka vaativat paljon laajempaa dokumentointia eri kielistä ja niiden historiasta. Tällaista aineistoa on jo alkanut ilmestyäkin (esim. Charles Lin ja Sandra Thompsonin tutkimukset kiinan kielestä, jotka ovat antaneet aihetta eräiden Vennemannin ratkaisujen tarkistamiseen).

Prof. János S. Petöfi (Bielefeld) luennoi tekstiteoriasta. Hänen edustamansa tekstiteoria sijoittuu kielitieteen ja logii-

kan välimaastoon ja pyrkii yhdistämään ne toisiinsa. Ensisijaisten tutkimuskohteiden, tekstien, analysointi ja vertailu ei Petöfin mukaan ole mahdollista ilman loogispainotteista, empiirisesti motivoitua tekstiteoriaa. Lause on riittämätön lingvistisen kuvauksen yksiköksi, kun tavoitteena on selvittää kielenpuhujan kompetenssin kaikki semioottiset aspektit (syntaktinen, semanttinen, fonologinen, pragmaattinen) eri viestintätilanteiden edellyttämien konventioiden käytössä. Petöfin kuvausmalli on luonteeltaan integratiivinen. Siinä on piirteitä transformaatiokieliopista (pinta- ja syvärakenne, transformaatiot), puheaktiteoriasta (performatiivit, pragmaattiset konventiot), Montague-kieliopista (intensio, ekstensio), loogiikan eri lajeista sekä kielifilosofiasta. Mikään näistä ei yksinään pysty täyttämään tekstiteorialle asetettuja monia vaatimuksia. Petöfin malli (TeSWeST = text - structure - world - structure theory) pyrkii kuvaamaan tekstin kompleksina semioottisena merkinä (text-structure) sekä määrittämään sen ekstensionaaliset tulkinat (world-structure). Näiden liittäminen toisiinsa, se miten tekstikieliopillisesta komponentista päästään ns. globaaliin semanttiseen komponenttiin ja sitä kautta tekstin lopulliseen tulkintaan, on monimutkainen sääntöjen soveltamisprosessi. Sääntöjen eksplikointi veikin niin paljon aikaa, että sovelluksiin — teksteihin — päästiin vasta kurssin lopulla, sillä Petöfin käyttämän formaalisen semantiikan konventiot olivat useimmille vieraita.

Prof. Ray Dougherty (New York) piti kaksi luentoesiintymää, joista toisessa hän käsittelee ns. trace-teoriaa generatiivisessa syntaksissa ja toisessa, teoreettisemmassa, lingvististen argumenttien rakennetta ja sisältöä. Jälkimmäisessä, jonka innoittajana olivat amerikkalaisen filosofin Peircen ajatukset, tarkasteltiin mm. kielitieteen eri koulukuntien välisiä eroja sekä lingvistiikan suhdetta muihin tieteesiin. Eri teorioiden vertailussa nousi vahvasti etualalle generatiivisen kieliopin suhde ns. taksonomisiin malleihin. Harrisin ja

Chomskyn aineisto, metodi, tavoitteet, teoria ja filosofia analysoitiin yksityiskohteisesti. Vertailun pohjalta päädyttiin etsimään taksonomisia kuvauksia generatiivisesta kirjallisuudesta. Arvostelun kohteina olivat mm. Fillmore ja Postal, jonka artikkeli englannin pronomineista tuli Doughertyn analyysissa todetuksi taksonomisen tutkimuksen prototyyppiksi. Yhtään paremmin ei käynyt muidenkaan generatiivisen semantiikan edustajien (Lakoff, McCawley, Ross). Nämä »bloomfieldilaiset vastavallankumoukselliset» ovat Doughertyn mukaan, joka itse on tulkitsevan semantiikan kannattaja, omaksuneet Chomskylta ainoastaan metodin, heidän teoriansa sen sijaan on taksonominen. Kokonaisuutena tämä Doughertyn luentosarja oli yksi kurssin kiintoisimmista.

Prof. R. H. Robins (Lontoo) luennoi lempiaiheestaan, kielitieteen historiasta. Hän onnistui erinomaisesti valottamaan lingvististen teorioiden historiaa, keskinäistä vuorovaikutusta sekä teorioiden muotoutumista kunkin ajan aatevirtausten kannalta. Prof. Jochem Schindler (Harvard) perehdytti kielen muutoksen ongelmiin erityisesti morfologian kannalta, prof. Norman Denison (Graz) puolestaan sosiolingvistiikkaan, prof. Gabrell Drachman psykolingvistiikkaan, tri Lyle Jenkins (Wien) generatiiviseen syntaksiin, prof. Hansjakob Seiler (Köln) kielitypologiaan ja universaaleihin sekä prof. Wolfgang Dressler (Wien) sananmuodostuksen teoriaan ja afasian kielellisten ilmentymien tutkimiseen.

Kurssiin liittyi vielä korkeatasoinen iltaluentojen sarja sekä kaksi mielenkiintoista seminaaria. Tunnetun nobelistin, prof. Konrad Lorentzin johdolla paneuduttiin ihmisten ja eläinten viestintäjärjestelmiin ja niiden vertailuun. Ray Doughertyn ja Esa Itkosen johdolla käytiin koko kurssin ajan jatkuneessa seminaarissa vilkasta keskustelua lingvistiikan ja tieteenfilosofian suhteista; Drachmanin toivomaa yhteisymmärrystä ei kuitenkaan saavutettu.

Mikäli Salzburgin kurssi toteutetaan

uudelleen, sitä voi suositella korkeatasoisena kielitieteen jatkokoulutuspaikkana, jossa opetuksen seuraamisen lisäksi on erinomainen tilaisuus keskustella alan asiantuntijoiden kanssa. Suomalaisen

osanottajan oli lisäksi useissa yhteyksissä miellyttävää todeta se suuri mielenkiinto, jota yleisen kielitieteen harrastajat tuntevat suomen kieltä kohtaan.

Risto Hiltunen